

Oponentský posudek disertační práce: *Ideologická perspektiva na stránkách ženských exkluzivních časopisů* (Praha: FSV UK, 2010, 133 stran)

Autor: PhDr. et Mgr. Kateřina Kadlecová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

U autorky, která v nedávné době již vydala dvě knižní publikace věnované problematice „ženských exkluzivních časopisů“, *Ženské časopisy pro pokročilé. Literární interpretace a kritická analýza diskurzu měsíčníku Marianne* (Liberec : Nakladatelství Bor, 2006. 114 s.; jde o rigorózní práci) a *Dívky a girls podle českých dívčích časopisů. Jazyk, ideologie, publikum a jeho přístup* (Liberec : Nakladatelství Bor, 2007, 190 s.), by se dalo předpokládat, že její disertace nabídne erudovaný, ne-li nový a originální pohled na daný segment mediálního trhu.

Toto očekávání dále posílila skutečnost, že autorka se hlásí ke kritickému feministickému modelu vědy a že již v Anotaci své práce avizovala aplikaci módní „kritické analýzy diskurzu“ (číslování Anotace se ocitá mimo rámec práce). Tato orientace totiž dává českým, v strukturalistické tradici ukotveným humanitním a společenským vědám nové pozoruhodné impulzy. Nejzajímavější, příkladně ukázkovou prací z tohoto okruhu je *Variace na gender: Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita* (Praha : Academia, 2009) Kateřiny Zábrodské. Předložená práce se nicméně ocitá zcela mimo rámec a dosah „průkopnických“ prací svých vrstevnic.

Množství problémů spjatých s textem disertační práce způsobilo, že jsem se ve svém posudku soustředil pouze na nejzávažnější, klíčové problémy práce.

Problémy s vymezením výzkumného vzorku

U kvalitativního výzkumu, který se omezuje na nevelký počet výzkumných jednotek, má způsob výběru analyzovaného vzorku a reflexe tohoto procesu zásadní význam. Na rozdíl od „nahodilého“ výběru obvyklého u kvantitativního výzkumu je výběr výzkumného vzorku u kvalitativního výzkumu „záměrný“. U kvantitativního i kvalitativního výzkumu představuje nejasné vymezení výzkumného vzorku či dokonce absence reflexe tohoto výběru závažné metodologické pochybení.

Vymezení souboru tištěných medií typu exkluzivní ženské časopisy a jejich výběr ve vztahu k českému mediálnímu trhu (jde o časopisy *Herper's Bazaar*, *Cosmopolitan*, *Elle* a *Marianne*) je v disertační práci *Ideologická perspektiva na stránkách ženských exkluzivních časopisů* zdůvodněné a korektní.

Rozpaky vyvolává stanovení časového horizontu, ve kterém budou vybraná média zkoumána. V oddíle „1.2 Metodika zpracování“ se uvádí období let 1994 až 2007 (s. 4), v oddíle „4.3.1 Výběr vzorku“ období let 1994 až 2008 (s. 60).

V následujících pasážích disertační práce, o odstavec dále, se čtenář dovídá, že výběrový vzorek a rovněž jeho časový horizont byl konstruován odlišným způsobem. Autorka uvádí, že „Základními časovými údaji, od nichž se odvíjí výběr vzorku, jsou data 12. 3. 2000 [...], 19. 4. 2005 [...] a 20. 7. 2006 [...].“ (S. 60.) Výzkumný vzorek se má „odvíjet od tří politických událostí v daném termínu: „představení stínové vlády žen“ (s. 60), vznik strany Rovnost šancí a zveřejnění stanov strany Politika 21. Více se ovšem v tomto oddílu čtenář o důvodech redukce časového horizontu nedovídá.

Hlavní problém vzniká při vymezení základní jednotky výzkumu. Autorka prohlašuje, že základní jednotkou jejího výzkumu je „článek“. V oddíle „4.3.1 Výběr vzorku“ uvádí, že „prostudovala“: „články“ v *Herper's Bazaar*, *Cosmopolitan*, *Elle* a *Marianne* z let „1994 až 2008“ a „začlenila“ je „do své analýzy“ (s. 60). Z textu se ovšem nedovíme, co je to „článek“, jaké má žánrové charakteristiky, které jej vymezují jako samostatnou výzkumnou jednotku a odlišují od jiných žánrů vyskytujících se v uvedené době ve zkoumaných periodických. Jinak řečeno, k dispozici není nástroj, s pomocí kterého by bylo možné zkonstruovat základní výzkumný vzorek (archiv, diskursivní pole). Chybí kritéria i metoda výběru základního výzkumného vzorku (archivu, diskursivní formace).

Autorka dále v oddíle „4.3.1 Výběr vzorku“ píše, že ji „Zajímá“ – „zejména zpracování politických a ekonomických témat a obecně témat celospolečensky závažných“ (s. 59-60). V daných souvislostech bližší vysvětlení nepodává. Na základě jejího tvrzení lze nejspíše předpokládat, že právě zde nastává vymezení vlastního předmětu výzkumu. Předmětem výzkumu mají být články s politickými, ekonomickými a obecně celospolečensky závažnými tématy.

Toto kritérium výběru, které má sloužit jako metoda konstrukce výběrového výzkumného vzorku, čili jako návod jak vytvořit užší vzorek z populace archivu, je velmi vágní. Když ponecháme stranou, že není zřejmé, zdali článkem jsou také např. úvaha, polemika nebo reportáž, vzniká problém jeho tematického určení. Co je to článek s politickým a ekonomickým tématem? Míni autorka všechny články, do kterých okrajově vstupují politická a ekonomická témata, nebo pouze články, jejichž námětem, anebo hlavním tématem jsou politická a ekonomická témata? A co je to celospolečensky závažné téma? A která témata jsou celospolečensky nezávažná?

Kolik ve skutečnosti článků s těmito tématy se v časopisech *Herper's Bazaar*, *Cosmopolitan*, *Elle* a *Mariance* v daném období vyskytuje? Dva, dvacet, dvě stě? A jaký je jejich poměr vůči článkům s jinými tématy a rovněž vůči žurnalistickým žánrovým kategoriím, které do oblasti článků nespádají. Tento problém by nevyřešil ani seznam názvů „článků“, které se staly objektem analýzy.

V práci chybí zcela nezbytný předpoklad seriózního výzkumu – výzkumný archiv, anebo jeho deskripce (např. v podobě tabulky nebo seznamu titulů-„článků“). Podstatnou skutečností je totiž nejen počet výzkumných jednotek, ale rovněž informace o tom, kdo tuto sadu jednotek, která má být zkoumána jako diskurz (diskursivní pole), vytvořil (relevanci sdělení vyjadřuje sociální status autorů) a v jaké posloupnosti její jednotlivé složky vznikaly (jde o proces vzniku diskursivních konstrukcí)

Vymezení základního i výběrového výzkumného souboru považuji z uvedených důvodů za zcela nedostatečné.

Problémy s vymezením námětu práce

V rukopisu *Ideologická perspektiva na stránkách ženských exkluzivních časopisů* je námět práce vymezen jednak značně široce, jednak nedostatečně jasně a zřetelně.

První verzí námětu práce je samotný její název: *Ideologická perspektiva na stránkách ženských exkluzivních časopisů*. Název přináší velmi široký námět, který není ukotven v čase, prostoru, konceptuálně ani metodologickou orientací.

Námět práce podstatně rozšiřuje Anotace. Zde stojí, že práce „představuje současnou širší poznatku o ženských magazínech a možnostech jejich zkoumání jakožto součásti kulturního průmyslu a zároveň svébytného žánru“ („Anotace“ se ocitá mimo stránkování práce). Námětem je tedy shrnutí všeho, co se o ženských časopisech ví, včetně informací o tom, jak dosud byly zkoumány. Navíc tento segment mediálního trhu má být zkoumán jako součást kulturního průmyslu.

Autorka v Anotaci dále vymezuje námět analytické části práce – „Analýze bylo podrobeno užívání jazyka jakožto nositele ideologie“ (tamtéž). Autorka sděluje, že „rozebírá korpus textů“, a to „na základě toho, že „referují o politice a ekonomice“ (tamtéž) a že „sledovala zejména myšlenky podporující feminismus a konzumerismus“ (tamtéž). Dále prohlašuje, že se zaměřila „také na definice a praktické prozkoumání procesů mediace a medializace, tedy na to, jaké jsou možnosti odkrytí mediální reality a jejího prolnutí se stavem společnosti“ (tamtéž).

Námět práce specifikuje oddíl „1.1 Předmět výzkumné činnosti“ (s. 3). Zde předmětem výzkumu jsou podle tvrzení autorky dvě oblasti: „2) jazykové prostředky nesoucí stopy ideologie a 2) reflexe politických a ekonomických témat v ženských „exkluzivních“ časopisech z hlediska ideologie a perspektivy s ohledem na množství relevantních textů ve zkoumaném vzorku“ (s. 3).

Popravdě řečeno, dokážu si sice představit, co je oním výzkumným předmětem, nechápu nicméně smysl těchto aktivit. Autorka totiž námět práce nespojuje s cílem práce a s výzkumnými otázkami.

Problémy s vymezením cílů práce a vymezením výzkumných otázek

Proč autorka výzkum podniká, se čtenář překvapivě doví opožděně až na straně 60. Autorka zde uvádí: „Mým cílem je zjistit dobová kliše a stereotypy a analyzovat užívaný jazyk a argumentaci.“ (S. 60.) Tento cíl jen zčásti koresponduje s předmětem výzkumu disertační práce, tak jak je vymezen v Anotaci a Úvodu. Kam se např. poděla „ideologická perspektiva“ anebo kontext kulturního průmyslu, do něhož se začleňují analyzovaná media a jejich produkce? V jakém prostoru autorka podstoupí „praktické prozkoumání procesů mediace a medializace“?

Výzkumné otázky, které by mohly přesně stanovit a specifikovat cíle práce, pak v daných souvislostech nejsou formulovány vůbec.

Problémy s vymezením teoretického referenčního rámce

Práce se nezabývá dostatečně souvisle, propojeně a zevrubně teoretickými koncepty a modely, které tvoří její referenční rámec. To se týká zejména kategorie „článek“, „ideologie“, „stereotypy“, „kliše“, „persvaze“, „argumentace“ a „teorie diskurzu“. Např. vymezení termínů článek, persvaze nebo kliše a stereotyp není věnován žádný oddíl práce, ačkoli jde o výchozí kategorie práce. Např. „2.2-1 Historie pojmu ideologie a myšlení o ní“ je vtěsnána do dvou stran (s. 16-17), a to na ose de Tracy, V. I. Lenin, L. Althusser, A. Gramsci, T. van Dijk, S. Hall, T. van Dijk, R. Wodak(ová), A. Gramsci, K. Szymanek a N. Wolf.

Největší prostor ve vztahu k jmenovaným kategoriím je v disertační práci věnován argumentaci. Tuto kategorii však autorka vykládá v zásadě s pomocí pouze jedné odborné publikace – „terminologického slovníku“ *Umění argumentace* (2003) K. Szymanka.

Problémy s aplikací vymezených metod v analytické části práce

Struktura klíčové kapitoly práce „3. Metodologie“ má slibnou a s vymezeným námětem práce související a korespondující kompozici. Obsahuje tři oddíly: „3.1 Kritická analýza diskurzu“, „3.2 Analýza argumentace“ a „3.4 Feministický pohled na mediální vědu“. I když rámcování analytických metod a interpretačních modelů zabírá pouhých 10 stran textu a v některých dílčích ohledech je diskutabilní (nestanovuje např. vztahy mezi „kritickou analýzou diskurzu“ a „kritickou diskursivní analýzou“), ale v zásadě poskytuje základní informace o daných metodologických orientacích a teoretických konceptech.

Problém nastává v analytické části práce. Autorka si ostatně v kapitole „3. Metodologie“ ani nedefinovala kategorie a nástroje nezbytné k diskursivní analýze, jakými jsou např. diskursivní jednotka, pole, formace, praktiky nebo konstrukce.

Autorka zcela rezignovala na možnost využít se své analýze a interpretaci diskursivní analýzy, jejímž cílem je v sadě diskursivních jednotek odhalit diskursivní konstrukce z oblasti ideologie. Diskursivní konstrukce lze analýzou odhalit, vynořují se (a jsou fixovány) v jazyce mediálních textů. Jejich interpretací lze dospět k poznatkům, jakým způsobem byla v daném kulturním časoprostoru distribuována a kontrolována moc.

Analytická část má charakter deskripce. Soustřeďuje se pouze na identifikaci typů a forem argumentací, které se v mediálních textech vyskytují. Poznatky, které lze z argumentační analýzy vyvodit, mají malou explorační sílu. S její pomocí rozhodně není možné dosáhnout cílů, které si práce stanovila.

Kompozice práce

Kompozice práce je nelogicky strukturovaná.

Např. součástí 2. kapitoly „Procesy mediace a medializace“ jsou dva nesouvisející oddíly, oddíl s triviálním názvem „2.1 Jazyk jako nositel informace“ a oddíl s nesrozumitelným názvem „2.2 Ideologie a perspektiva“. Význam slova perspektiva je tak obecný a široký, že spolu s „ideologií“ nevytváří spojení s jasným a srozumitelným významem. Dále ideologie se jeví jednak jako koncept nacházející se na přibližně stejné úrovni jako mediace (šíření informací, „mediaci“, lze chápat na úrovni společenské komunikace jako šíření mýtů-ideologií), jednak jako koncept nadřazený medializaci („medializace“ je jedním ze způsobů, kterým se prezentuje a šíří ideologie), takže je nepatřičné zahrnout ideologii do kognitivního hnízda mediace a medializace.

Analytická část práce, nese název „4. Ženské „exkluzivní“ časopisy a „seriózní“ témata“. Pod tento název, i když „témata“ představují objekt diskursivní analýzy, nelze shrnout „kritickou analýzu diskurzu“.

Formulační problémy a narační linie textu práce

Text práce obsahuje značné množství nejasných formulací. Na řadě míst je nekoherentní. Některé tyto formulace a sémantické césury ve výkladu jsem označil tužkou do rukopisu práce. Exemplárním příkladem tohoto stavu je Anotace anebo počáteční strany Úvodu práce.

Dílčí poznámky a podněty

- Ideologie prostupuje nejen jazykově textovou, ale také – a často velmi zřetelně a transparentně – obrazově vizuální složku mediálních textů. V období, kdy se začíná prosazovat diskursivní analýza, se shodou okolností objevují rovněž pokusy legitimizovat jako akademickou disciplínu a obor studijní vizuální studia (*visual studies*). Ta rozšiřují úzký záběr diskursologie omezený obvykle na oblast jazykové (mluvní a literární) komunikace. Zde vznikají nástroje a koncepty, které mohou rozšířit možnosti a vývojové perspektivy diskursivní analýzy. (Srov. např. Srov. např. Mitchell, W. J. T. *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago : University of Chicago, 1994; Mirzoeff, Nicholas, ed.: *The Visual Culture Reader*. London, 1997; Mirzoeff, Nicholas: *An Introduction to Visual Culture*. London, 1998; Filipová, Marta – Rampley, eds.: *Možnosti vizuálních studií : Obrazy – texty – interpretace*. Společnost pro odbornou literaturu – Barrister&Principal, Brno, 2007.)
- Aktivity na poli diskursologie se jeví jako velmi perspektivní. Jejich inspirativnost spočívá v tom, že se pokouší zbourat zdi a překlenout propasti mezi humanitními a společenskými vědami. Diskursologie vzniká na pomezí mezi vědami o společnosti (historiografie, sociologie, kulturní antropologie, politologie, mediologie) a vědami o člověku (filozofie, jazykověda, literární věda, uměnovědy, psychologie) a směřuje – jak dokládají např. areálová studia i diskursivní, popř. kritická diskursivní analýza – k jejich smiřování, propojování a symbióze jak v oblasti teoretické tak i metodologické. Ideologie tvoří soustavy idejí, které kontrolují a distribuuji moc. Nejde o soustavy stabilní, uzavřené a zřetelně ohraničené, jak dokládají diskursivní konstrukce sedimentované v mediálních textech.
- Doporučuji využít v rámci diskursivní analýzy koncepty T. van Dijka, jeho koncept dominantní ideologie a koncept ideologického čtverce založený na dichotomii „My versus Oni“ – „Dobro versus Zlo“ (*Ideology: a multidisciplinary approach*. London: Sage Publications, 2000).